

*Ветров Д. В.,**здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»,
прокурор відділу захисту конституційних прав
і свобод громадян та інтересів держави
Прокуратури Донецької області*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОТЕРПІЛОГО ВІД ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ (СТ. 272 КК УКРАЇНИ)

Анотація. В статті розглядаються питання щодо потерпілого від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, передбаченого ст. 272 КК України. Визначаються категорії осіб, що можуть бути потерпілими від злочину, передбаченого ст. 272 КК України.

Ключові слова: порушення правил безпеки, роботи з підвищеною небезпекою, потерпілий від злочину, безпека виробництва, наслідки злочину.

Постановка проблеми. В чинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України у ст. 272 передбачена кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. У зв'язку із тим, що даний злочин завжди спричиняє шкоду не лише суспільним відносинам, що забезпечують безпеку виробництва, але й здоров'ю, а іноді і життю осіб, надзвичайно важливим і в теоретичному, і в практичному плані являється питання щодо того, кого визнавати потерпілим від досліджуваного злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження потерпілого у злочинах проти безпеки виробництва здійснювалось у працях П. П. Андрушка, В. І. Антипова, О. О. Бахуринської, В. І. Борисова, О. О. Дудорова, А. А. Євдокімова, В. І. Касинюка, Г. С. Крайника, Е. А. Коренкової, І. П. Лановенка, В. О. Навроцького, В. І. Павликівського, О. О. Пашенка, Т. І. Похлеби, Г. І. Чангулі та ін. Проте окремі питання щодо того, кого визнавати потерпілим від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, передбаченого ст. 272 КК України, залишаються ще не вирішеними та потребують подальшого розроблення.

Мета наукової статті – визначити коло осіб, яких слід визнавати потерпілими від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, передбаченого ст. 272 КК України.

Виклад основних положень. В теорії кримінального права існує думка, що в структуру об'єкта злочину входить потерпілий, який є суб'єктом (учасником) охоронюваного законом суспільного відношення, блага, праву чи інтересу якого злочинним заподіюється шкода або створюється загроза такої [1, с. 130]. А тому, здійснюючи дослідження складу злочину, що розглядається, необхідно провести аналіз особи потерпілого. Адже лише вичерпне визначення кола осіб, що відносяться до потерпілого від злочину, передбаченого ст. 272 КК України, надасть можливість правильно встановити межі кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину.

Зазначимо, що коло потерпілих осіб від злочину, що передбачає кримінальну відповідальність за протиправне порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, законодавством ст. 272 КК України не визначено.

Однак в науці кримінального права існує три підходи щодо потерпілого від аналізованого злочину. Прихильники першого переконані, що потерпілим внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 272 КК України, є виключно працівник виробництва [2, с. 822]. При цьому такими вони визнають не тільки тих, хто безпосередньо працює на виробництві, а й осіб, на яких поширюється режим техніки безпеки у зв'язку з їх правомірним (законним) перебуванням на виробництві: тимчасових працівників виробництва, студентів вищих навчальних закладів та профтехучилищ, учнів шкіл, які проходять виробничу практику під керівництвом технічного персоналу підприємства, та будь-яких інших осіб, які правомірно перебувають на території виробництва [3, с. 377-378]. У випадках же заподіяння шкоди стороннім особам відповідальність настає або за службові злочини (наприклад, службова недбалість – ст. 367 КК), або за злочин проти життя і здоров'я особи (статті 119, 128 КК) [4, с. 326; 2, с. 822].

Інший підхід з приводу досліджуваного питання сформувався ще за дії КК 1960 року при дослідженні статті 218, яку можна вважати попередницею статті 272 чинного КК України. Його прихильники, зокрема Е. М. Зінченко, О. В. Шевченко, І. П. Лановенко, А. Н. Скріпник, Б. Г. Розовський, вважають, що потерпілим від даного злочину може бути будь-яка особа незалежно від того, стороння вона чи має якесь відношення до виробництва (прямо чи опосередковано) [5, с. 107; 6, с. 12; 7, с. 54].

В сучасній правовій науці такої позиції дотримуються такі вчені, як: В. І. Осадчий, О. О. Бахуринська, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк. Вони також вважають, що потерпілими від цього злочину можуть бути як учасники виробничого процесу, так і інші особи, які не мають до нього відношення [8, с. 24; 9, с. 68; 10, с. 177; 11, с. 838].

Прихильники третього підходу, зокрема, В. І. Борисов, О. О. Пашенко, Г. С. Крайник, підтримують другу позицію з приводу того, що потерпілими внаслідок злочинних діянь, передбачених диспозицією ст. 272 КК України, можуть визнаватися як учасники виробничого процесу, так і інші особи, які не мають до нього відношення. Водночас, на відміну від вищезазначених вчених, іншими особами, які не мають відношення до виробничого процесу, на їх думку, можуть бути лише ті, що визнані потерпілими у випадках, спеціально передбачених правилами безпеки. Наприклад, відповідно до п. 2.1.6 Типової інструкції для осіб, відповідальних за безпечне проведення робіт з переміщенням вантажів кранами, затвердженої наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 20 жовтня 1994 р. [12, с. 528], в обов'язки відповідальних працівників за безпечне проведення робіт з переміщенням вантажів кранами входить особисте керування роботами, які виконуються із застосуванням кранів при переміщенні вантажів над перекриттями, під якими розміщені виробничі, житлові або службові приміщення, де знаходяться люди [13]. Саме такі

люди, на думку вказаних вчених, можуть бути потерпілими від даного виду злочину.

Так, Г. С. Крайник, досліджуючи кримінальну відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, означив коло потерпілих від аналізованого злочину. На його думку, їх необхідно поділити на такі категорії: 1) працівники виробництва, де проводяться роботи з підвищеною небезпекою; 2) люди, які не працюють безпосередньо на виробництві, але які прирівнюються до таких, і на яких поширюється режим безпеки у зв'язку з їх правомірним перебуванням на виробництві: тимчасові працівники виробництва, студенти вищих навчальних закладів та профтехучилищ, учні шкіл, які проходять виробничу практику під керівництвом технічного персоналу підприємства, та будь-які інші особи, які правомірно перебувають на території підприємства; 3) сторонні щодо виробництва особи, захист яких передбачено режимом безпеки виробництва.

В даному випадку мається на увазі наступне: якщо правила проведення робіт з підвищеною небезпекою передбачають спеціальний захист сторонніх осіб, то заподіяння їм шкоди з вини відповідальних за безпечне проведення робіт осіб має кваліфікуватись за ст. 272 КК України як злочин проти безпеки виробництва (адже інколи у правилах проведення робіт з підвищеною небезпекою передбачається захист від можливого уражаючого впливу небезпечних технічних факторів не лише працівників виробництва, а й сторонніх осіб, які не мають відношення до виробництва).

Вчений вважає, що режим безпеки виробництва щодо ст. 272 КК України не поширюється на таких сторонніх осіб, які перебувають на виробництві, де проводяться роботи з підвищеною небезпекою, не на законних підставах, авипадково. Наприклад, самовільно проникли на об'єкт з метою вчинення правопорушення. Відповідальність за заподіяння шкоди таким особам, на його думку, має наставати за ст. 367 КК або ст. 119 КК чи ст. 128 КК [14, с. 45-46].

Очевидно, що друга і третя позиція вищезазначених науковців ґрунтується на положеннях Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», відповідно до якої потерпілими від злочину, передбаченого ст. 272 КК України є як учасники виробничого процесу, так і інші особи, які не мають до нього відношення. Однак, в зазначеній Постанові Пленуму Верховного Суду України не конкретизується перелік сторонніх осіб. При цьому в Постанові зазначається, що за ст. 272 КК України може наставати відповідальність і при порушенні правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у зв'язку з підприємницькою діяльністю, яка здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види діяльності, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування, а також при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності або діяльності, за яку відповідальність встановлено окремими статтями Особливої частини КК України [15].

Ми підтримуємо прихильників другого підходу з приводу потерпілого від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. На наш погляд, думка вчених, які зазначають, що особи, які не мають відношення до виробництва можуть бути визнані потерпілими лише у випадках, спеціально передбачених правилами безпеки, не є зовсім правильною так, як і позиція, відповідно до якої відповідальність за заподіяння шкоди стороннім для виробництва особам, захист яких не передбачено режимом

безпеки виробництва, має наставати за ст. 367 КК або ст. 119 КК чи ст. 128 КК.

По-перше, визнання лише таких сторонніх осіб для підприємства потерпілими призведе до вибіркового правосуддя, оскільки у разі настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння шкоди здоров'ю особи, загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків чи реального їх настання немає ніякої різниці чи передбачався у правилах проведення робіт з підвищеною небезпекою захист від можливого уражаючого впливу небезпечних технічних факторів сторонніх осіб, які не мають відношення до виробництва чи ні. В даному випадку має значення лише той факт, що особа, яка повинна була дотримуватись цих правил, порушила їх.

По-друге, на наш погляд, потерпілими від цього злочину можуть бути будь-які особи, адже порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у зв'язку зі своєю специфікою створює небезпеку не лише для виробництва і його працівників, але й нерідко людей, які знаходяться, проживають недалеко від місця проведення робіт з підвищеною небезпекою, їх майна та навіть екологічної безпеки. А тому, на наш погляд, очевидно, що будь-які правила безпеки при виконанні будь-яких робіт на різноманітних підприємствах направлені на підтримку безпеки та захист життя і здоров'я не тільки людей, які являються працівниками певного підприємства, а й усіх інших.

По-третє, правильна кваліфікація злочинів неможлива без врахування об'єкта і суб'єкта злочинного посягання. А виходячи з того, що більшість авторів науково-практичних коментарів до КК України та підручників з кримінального права визначають суб'єктом злочину, передбаченого ст. 367 КК України «Службова недбалість», безпосередньо службову особу, на відміну від порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, яке може вчинятись як службовою особою, так і рядовим працівником, то, на наш погляд, притягувати до кримінальної відповідальності за порушення винною особою правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у разі настання тяжких наслідків щодо сторонніх осіб за ст. 367 КК України, неправильно так, як не правильним є застосування норм закону, передбачених статтями 119, 128 КК України у разі загибелі сторонньої для виробництва людини чи спричинення шкоди її здоров'ю.

Порушуючи правила безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, винна особа посягає передусім на суспільні відносини, що охороняють безпеку виробництва, навіть якщо шкода від цього злочину спричиняється і сторонній для виробництва особі, але аж ніяк не суспільним відносинам, що охороняють життя і здоров'я або встановлений порядок службової діяльності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Зрозуміло, що безпека виробництва незалежно від людини, сама по собі існувати не може, а тому порушення певних правил безпеки, в тому числі при виконанні робіт з підвищеною небезпекою, не може існувати без загрози або без спричинення шкоди здоров'ю чи життю людини, оскільки без спричинення такої шкоди не буде і самого злочину. А чи заподіюється ця шкода особі, яка законно знаходилась на території виробництва, чи будь-якій іншій, на наш погляд, немає суттєвого значення.

По-четверте, ми вважаємо, що стан безпеки виробництва повинен забезпечуватись і розповсюджуватись не лише на саме виробництво, але й ззовні. Це пов'язано з тим, що суспільство зацікавлене у створенні в виробничій сфері (котра є частиною всієї суспільної сфери) такого режиму, який забезпечував би

охорону життя та здоров'я людей, майна, створював би відчуття спокою, впевненості та комфорту. Що стосується кола осіб, які мають потребу в створенні такого режиму, то слід відзначити зацікавленість багатьох суб'єктів, в тому числі й тих, що знаходяться поза межами виробництва, тому що шкода може бути заподіяна життю та здоров'ю значної кількості людей, які не мають відношення до цих виробничих процесів. Крім того, шкода може бути спричинена власності та навколишньому природному середовищу [16, с. 57].

По-п'яте, поділ сторонніх осіб, які знаходяться на виробництві на законних підставах і на незаконних підставах (випадково, самовільно), наприклад, проникнення на об'єкт з метою вчинення правопорушення, і визнання або невизнання в залежності від цього сторонніх осіб потерпілим здається нам необгрунтованим. Життя і здоров'я людини визнаються найвищими соціальними цінностями. І навіть у випадку вчинення особою правопорушення, не говорячи вже про її випадкове або самовільне з інших причин опинення на території виробництва, не може бути підставою для припинення кримінально-правової охорони зазначених цінностей під час виробничого процесу. Врешті-решт, яка різниця при порушенні винним правил безпеки виробництва, на яких підставах опинилась потерпіла особа в місці вчинення ним злочину?

Висновки. Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що потерпілим від злочину, передбаченого ст. 272 КК України, можуть бути наступні категорії осіб:

1) особи, які являються працівниками виробництва, де проходять роботи з підвищеною небезпекою на підставі трудового договору або контракту;

2) особи, які неофіційно працевлаштовані на виробництві, де проходять роботи з підвищеною небезпекою зв'язку з підприємницькою діяльністю, яка здійснюється без передбаченої законом державної реєстрації чи без одержання ліцензії на види діяльності, які підлягають ліцензуванню, або з порушенням умов такого ліцензування, а також при зайнятті забороненими видами підприємницької діяльності;

3) особи, які не являються працівниками виробництва, де проходять роботи з підвищеною небезпекою, але їх постійна чи тимчасова діяльність пов'язана з зазначеним виробництвом (особи, які залучаються до праці у зв'язку із відрядженням, практиканти, кур'єри);

4) сторонні для підприємства особи, яким була спричинена шкода порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, незалежно від місця її спричинення: на виробництві чи поза його межами;

5) сторонні для підприємства особи, яким була спричинена шкода порушенням правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, незалежно від законності режиму їх перебування на підприємстві.

Література:

1. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / Сенаторов М. В.; за наук.ред. д. ю. н., проф. В. І. Борисова. – Х.: Право, 2006. – 208 с.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
3. Крайник Г. С. Щодо потерпілого від злочину, передбаченого ст. 272 КК України / Г. С. Крайник // Від громадянського суспільства – до правової держави. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 25 квітня 2007 р. – Х., 2007. – С. 377-378.
4. Кримінальне право України: особлива частина: [підручник] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 608 с.

5. Зинченко Э. Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ / Э. Н. Зинченко. – Киев-Донецк: Высшая школа, 1979. – 148 с.
6. Шевченко А. В. Преступные нарушения правил безопасности горных и строительных работ и их уголовно-правовая квалификация (По материалам Казахской ССР): автореф. дис. на соискание учен. степени к. ю. н.: спец. 12.00.08 / А. В. Шевченко. – Москва, 1978. – 22 с.
7. Лановенко И. П. Безопасность труда в горной промышленности и уголовный закон (Уголовно-правовые, уголовно-процессуальные и криминологические аспекты) / И. П. Лановенко, А. Н. Скрипник, Б. Г. Розовский. – Киев: Наукова думка, 1987. – 248 с.
8. Осадчий В. І. Злочини проти безпеки виробництва: [монографія] В. І. Осадчий. – К.: Видавництво ТОВ «НВП» Інтерсервіс, 2012. – 60 с.
9. Бахуринська О. О. Розмежування складів порушень вимог законодавства про охорону праці та інших злочинів проти безпеки виробництва / О. О. Бахуринська // Вісник прокуратури. – 2006. – № 7. – С. 66-73.
10. Дудоров О. О. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки виробництва / О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан. // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – С. 174-184.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010. – 1288 с.
12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
13. Типова інструкція для осіб, відповідальних за безпечне проведення робіт з переміщенням вантажів кранами, затверджена наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 20 жовтня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інструкції: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0060-95>.
14. Крайник Г. С. Питання щодо потерпілого від злочину, передбаченого статтею 272 Кримінального кодексу України / Г. С. Крайник // Вісник прокуратури. – 2007. – №9 (75) – С. 43-48.
15. Постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 12 червня 2009 року «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до постанови: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.
16. Пашенко О. О. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. к. ю. н.: 12.00.08 / О. О. Пашенко. – Х., 2004. – 220 с.

Ветров Д. В. К вопросу о потерпевшем от нарушения правил безопасности во время выполнения работ с повышенной опасностью (ст. 272 УК Украины)

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы о потерпевшем от нарушения правил безопасности во время выполнения работ с повышенной опасностью, предусмотренного ст. 272 УК Украины. Определяются категории лиц, которые могут быть потерпевшими от преступления, предусмотренного ст. 272 УК Украины.

Ключевые слова: нарушение правил безопасности, работы с повышенной опасностью, потерпевший от преступления, безопасность производства, последствия преступления.

Vetrov D. On the question of the victims of violations of the safety rules during works with high risk (Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine)

Summary. In the article the questions of victims of violations of the safety rules during works with high risk under Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine are given. The categories of persons who may be victims of the crime under Art. 272 of the Criminal Code of Ukraine are defined.

Key words: violation of safety rules, works with high risk, victim of crime, safety production, effects of the crime.